

DOI 10.33099/2618-1614-2021-17-4-13-16

УДК 355.4

В. В. Ткачов,*кандидат військових наук, професор, професор кафедри Повітряних Сил, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського,***В. В. Камінський,***кандидат військових наук, доцент, професор кафедри Повітряних Сил, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського,***Г. С. Степанов,***кандидат військових наук, доцент, доцент кафедри Повітряних Сил, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського,***П. В. Оріховський,***доцент кафедри Повітряних Сил, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського*

Погляди на організацію протиповітряної оборони в сучасних умовах

У статті на основі аналізу локальних війн та збройних конфліктів визначено, що засоби повітряного нападу стали не лише найважливішими, а й єдиними засобами досягнення поставленої мети операції. Маючи велику кількість високоточних засобів ураження дальньої дії, противник може провести стратегічну повітряну наступальну операцію. Стратегічним діям повітряного противника необхідно протиставити стратегічні дії сил оборони України у відповідь. Ці дії повинні проводитись у формі протиповітряної оборони України або у формі стратегічної операції з відбиття повітряного нападу противника.

За результатами аналізу реформування протиповітряної оборони України визначено, що в сучасних умовах розмежування функцій генерування військ (сил) та їх застосування виникла необхідність перегляду і приведення системи протиповітряної оборони України до стандартів НАТО. Запропоновано модель організації протиповітряної оборони держави, засновану на принципах, які підтверджуються тривалою практикою і результатами наукових досліджень.

Ключові слова: засоби повітряного нападу противника, протиповітряна оборона, стратегічна повітряно-космічна операція, Командування ППО.

© В. В. Ткачов, В. В. Камінський, Г. С. Степанов, П. В. Оріховський, 2021

Аналіз збройних конфліктів другої половини ХХ і початку ХХІ ст. свідчить, що засоби повітряного нападу набули практично вирішального впливу на перебіг і результати бойових дій. Роль засобів повітряного нападу зростає до такого рівня, що в деяких випадках вони стали не лише найважливішими, а й єдиними засобами досягнення поставленої мети (операції «Лис пустелі» в Іраку, «Союзна сила» в Югославії, «Одісея. Світанок» і «Союзний захисник» у Лівії) [1, 2].

Застосування авіації дає країнам змогу найбільш ефективно реалізовувати свою військово-технологічну перевагу над менш розвиненими противниками, а також суттєво знижує військово-політичні втрати (в тому числі внутрішньополітичні) і супутні витрати, які неминуче супроводжують широке застосування в конфлікті сухопутних військ.

Повітряні вторгнення виходять за рамки наземної сфери, обмеженої глибиною операційних зон і принципово відрізняються від наземних. Сухопутні війська противника, наступаючи, можуть просуватися вглиб країни, лише прориваючи позиції наземних сил, долаючи з боями наземну оборону. Засоби повітряного нападу, на відміну від них, пролітають над зоною наземних бойових дій, а в наших умовах найімовірніше – в обхід цих зон, можуть атакувати цілі за нею в межах їхньої досяжності (засоби повітряного нападу противника можуть уражати війська та об'єкти на всю глибину території України) [3].

Отже, за сучасних умов провідна роль у збройних конфліктах відводиться засобам повітряного нападу, здатних вирішувати не лише оперативні, а й стратегічні завдання.

Імовірний противник, постійно вдосконалюючи велике розмаїття авіаційних засобів нападу, домагається створення якісно нових засобів:

- тактичних крилатих ракет повітряного, наземного і морського базування, здатних здійснювати політ до об'єктів удару по заданих маршрутах на малих та гранично малих висотах;
- малопомітних для радіолокаційних систем протиповітряної оборони (ППО) літаків тактичної і стратегічної авіації та крилатих ракет, виконаних за технологією «Стелс»;
- безпілотних літальних апаратів різного цільового призначення, здатних здійснювати польоти на малих, середніх та великих висотах.

Наростивши високоточні засоби ураження дальньої дії, насамперед крилаті ракети, противник має матеріальну основу для ведення стратегічної повітряної наступальної операції. Стратегічним діям повітряного противника необхідно протиставити стратегічні дії сил оборони у відповідь. Проти них необхідно створювати спеціальну оборону і вести боротьбу з ними в повітряній сфері в усьому просторі України спеціально призначеними силами і засобами протиповітряної оборони, які мають утворити відповідну систему.

Усе це означає, що до протиповітряної оборони держави мають висуватися надзвичайно високі вимоги.

У сучасних умовах не можна розглядати протиповітряну оборону на рівні безпосереднього прикриття військ на полі бою, виключаючи протиповітряну оборону держави, яка здійснюється як у мирний, так і у воєнний час. На підставі досвіду, набутого під час ведення бойових дій на сході країни, виникають, на думку авторів, хибні погляди, що за допомогою тактичних підрозділів (батальйону, дивізіону, ескадрильї) можна вирішити не лише тактичні, а й оперативні завдання. Це можливо лише в разі низької інтенсивності збройного конфлікту та неефективної протиповітряної оборони, але в разі масованого застосування засобів повітряного нападу противника з різних напрямків сили і засоби ППО зможуть виконати своє призначення лише в умовах єдиної комплексної системи протиповітряної оборони держави [1, 4].

З огляду на це проблема протиповітряної оборони держави стає дедалі актуальнішою та набуває загальнодержавного масштабу.

Протиповітряна оборона держави (протиповітряна оборона важливих державних об'єктів та угруповань військ) перетворилася на першочергове стратегічне завдання, без надійного вирішення якого неможливі ані успішне ведення операції сил оборони, ані збереження державного і військового управління, ані функціонування на належному рівні економіки держави.

Таким чином, з військово-політичного погляду **протиповітряна оборона держави є одним зі стратегічних факторів стримування агресора від розв'язування ним повномасштабної агресії проти України.**

Імовірний противник також готує свої збройні сили до застосування в різних формах, але найвищою з них є стратегічна повітряно-космічна наступальна операція.

Так, на думку авторів, широкомасштабна агресія проти України може розпочатися з проведення стратегічної повітряно-космічної операції, здатної найбільшою мірою об'єднати дії авіації, оборонних (ракетно-космічної оборони, протиповітряної оборони) і забезпечувальних сил (розвідки, оповіщення тощо). Стратегічна повітряно-космічна операція може бути сумісною операцією та являти собою сукупність узгоджених та взаємопов'язаних за метою, завданнями, місцем і часом операцій та бойових дій об'єднань (з'єднань) видів збройних сил і родів військ (сил) за вирішальної ролі повітряно-космічних сил, що проводяться за єдиним замислом та планом на одному чи декількох стратегічних напрямках для вирішення стратегічних завдань.

При цьому метою стратегічної повітряно-космічної операції може бути не лише боротьба з повітряно-космічним противником, а й вирішення важливих стратегічних завдань, таких як: знищення основних угруповань військ, стратегічних та оперативних резервів противника, порушення державного і військового управління та нанесення військово-економічному потенціалу шкоди стратегічного значення, створення обставин, які примусять

противника піти на мирну угоду на вигідних для агресора умовах.

Тому стратегічним діям повітряного противника необхідно протиставити стратегічні дії сил оборони України у відповідь. Ці дії мають проводитись у **формі протиповітряної оборони України або у формі стратегічної операції з відбиття повітряного нападу противника.**

Сьогодні, в умовах гібридного агресивного характеру дій Російської Федерації виникає необхідність зосередження основних зусиль Повітряних Сил насамперед на виконанні завдань протиповітряної оборони України. При цьому спільне виконання завдань протиповітряної оборони держави здійснюється в умовах:

- значного збільшення кількості засобів повітряного нападу на загрозованих напрямках;
- масованого застосування безпілотних авіаційних комплексів і засобів радіоелектронної боротьби;
- інтенсивного проведення Російською Федерацією навчань, тренувань, перевірок бойової готовності в безпосередній близькості до державного кордону України;
- постійного застосування диверсійно-розвідувальних груп;
- негативного ставлення населення на певних територіях до представників Збройних Сил України.

Виходячи зі сказаного, можна зробити висновок, що протиповітряна оборона України повинна бути однією з форм стратегічних дій.

Тому в умовах розмежування функцій генерування військ (сил) та їх застосування виникла потреба перегляду і приведення системи протиповітряної оборони України до стандартів НАТО.

Колектив авторів вивчив вимоги доктринальних документів НАТО за цим напрямом. За результатами проведеної роботи запропонована модель організації протиповітряної оборони держави.

Пропонована система ППО держави заснована на принципах, які ретельно вивчені та підтверджуються тривалою практикою й результатами наукових досліджень. До основних принципів належать такі.

Перше. Не прикордонний чи приморський, як у сухопутній і морській сферах, де противник діє лише в прикордонний (фронтівий) і приморській смугах, а єдиний повітряний противник, здатний завдати удари на всій території країни, диктує загальнотериторіальні масштаби протиповітряної оборони держави.

Друге. Швидкоплинність, просторові масштаби процесу боротьби в повітрі та жорсткий баланс часу обмежують можливу кількість інформаційних та управлінських ієрархічних організаційних структур військ (сил) і підвищують ступінь автоматизації органів розвідки та управління. Це потребує безумовного відокремлення угруповання ППО держави від угруповання військ (сил).

Третє. Необхідність створення не лише єдиної за порядкуванням, а й організаційно й технічно сполученої, самостійної системи ППО держави зі спеціальним, професійним командуванням. Саме так створювали

і реорганізували систему ППО США, і так завжди рекомендували і рекомендують воєнна наука та практика військ.

Четверте. Централізоване управління і децентралізоване виконання є фундаментальними принципами організації повітряних сил країн НАТО. Децентралізація виконання передбачає передачу виконавчих функцій структурам нижчого рівня для здійснення безпосереднього управління силами й засобами, заохочення розумної ініціативи, підвищення ситуаційної відповідальності й тактичної гнучкості, що дає підлеглим змогу краще використовувати наявні можливості і виявляти ініціативу в обстановці, що швидко змінюється. Командувачу повітряного командування (ПвК) достатньо визначити завдання, а як його виконувати підлеглий має вирішувати сам [1, 5].

Таким чином, загальне керівництво протиповітряною обороною держави (як у мирний, так і у воєнний час) повинен здійснювати Головнокомандувач Збройних Сил України. У складі Повітряних Сил потрібно створити орган управління ППО (ОУППО) на чолі з відповідним командувачем для безпосереднього управління протиповітряною обороною держави, який має спеціально обладнаний для цього пункт управління з можливістю впливу на перебіг здійснення протиповітряної оборони держави в реальному масштабі часу (найбільшою мірою ці вимоги задовольняє один з командних пунктів Повітряних Сил Збройних Сил України).

ОУППО повинен мати обов'язки, відповідальність і необхідні права з управління застосуванням усіх військ (сил), які виконують завдання протиповітряної оборони держави, незалежно від їхньої належності до виду чи роду Збройних Сил, у всіх формах воєнних дій, у тому числі стратегічних. Такий ОУППО спроможний забезпечить ефективну організацію боротьби із засобами повітряного нападу противника незалежно від структури Збройних Сил.

Система управління матиме мережецентричну структуру і становитиме сукупність функціонально пов'язаних органів та пунктів управління, системи зв'язку, систем і засобів автоматизації збирання, обробки, відображення, прийому та передачі інформації про повітряну обстановку.

Керування системою протиповітряної оборони держави пропонується здійснювати з командного центру ОУППО. Його завданням буде збирання інформації та координація діяльності всіх об'єктів системи. У центр передаватиметься вся інформація з усіх засобів спостереження за повітряним простором, у тому числі із засобів обслуговування повітряного руху державного підприємства «Украерорух».

Таким чином, буде створена єдина система розвідки та попередження про повітряний напад, яка сформує єдине інформаційне поле. Це дасть можливість виявляти будь-яку загрозу з повітря та швидко реагувати на неї.

Основним способом управління силами і засобами ППО буде централізоване управління, але в окремих випадках можлива децентралізація управління. Управління силами й засобами ППО здійснюватиметься через пункти управління частин (підрозділів), які залучаються до виконання завдань ППО держави.

ОУППО оперативно підпорядковуватимуться всі сили й засоби, які залучаються (виділені) до протиповітряної оборони держави.

Варіант організації управління силами та засобами ППО показаний на *рисунок 1*.

Протиповітряну оборону держави доцільно побудувати за районним принципом, територію України поділити на чотири райони ППО, протиповітряна оборона кожного з яких забезпечуватиметься відповідним повітряним командуванням.

Такий приклад організації протиповітряної оборони держави існує в США, де в 1946 р. була створена протиповітряна, а в 1957 р. перетворена на єдину повітряно-космічну систему Повітряно-космічної оборони Північноамериканського континенту NORAD (North American Aerospace Defence Command), не тільки організаційно самостійну, а й технічно пов'язану, що постійно нарощує бойові можливості.

У цьому запропонованому варіанті Командування об'єднаних сил здійснюватиме планування та управління силами й засобами ППО безпосереднього прикриття (протиповітряна оборона «поля бою») угруповання військ у зоні проведення операції та застосуванням ударною, розвідувальною та транспортною авіацією, які залучаються до проведення операції (через операційне командування Повітряних Сил).

Командувач ПвК має управляти протиповітряною обороною зі свого захищеного командного пункту, а в разі виходу його з ладу – із запасного командного пункту чи передового командного пункту (ПКП).

Намагання загальновійськових командувачів оперативних угруповань військ (ОУВ) тримати поруч командувача ПвК впливає з їхнього нерозуміння, що вони мають лише чітко визначити завдання командувачу ПвК з протиповітряної оборони військ і в жодному разі не втручатись у прийняття рішення командувачем ПвК. Командувачу ПвК немає необхідності бачити «поле бою», а під час перебування на ПКП можливості щодо управління протиповітряною обороною значно обмежені.

Командувач ПвК не повинен управляти силами і засобами ППО Сухопутних військ, які здійснюють безпосереднє прикриття військ в операції ОУВ. Відповідно до вимог польових статутів збройних сил США управління частинами і підрозділами ППО, які здійснюють безпосереднє прикриття, має здійснювати командир загальновійськової частини (підрозділу), до складу якого вони входять.

Планування протиповітряної оборони України має здійснюватися Командуванням Повітряних Сил Збройних Сил України в рамках завчасного стратегічного планування застосування Збройних Сил України з розробкою

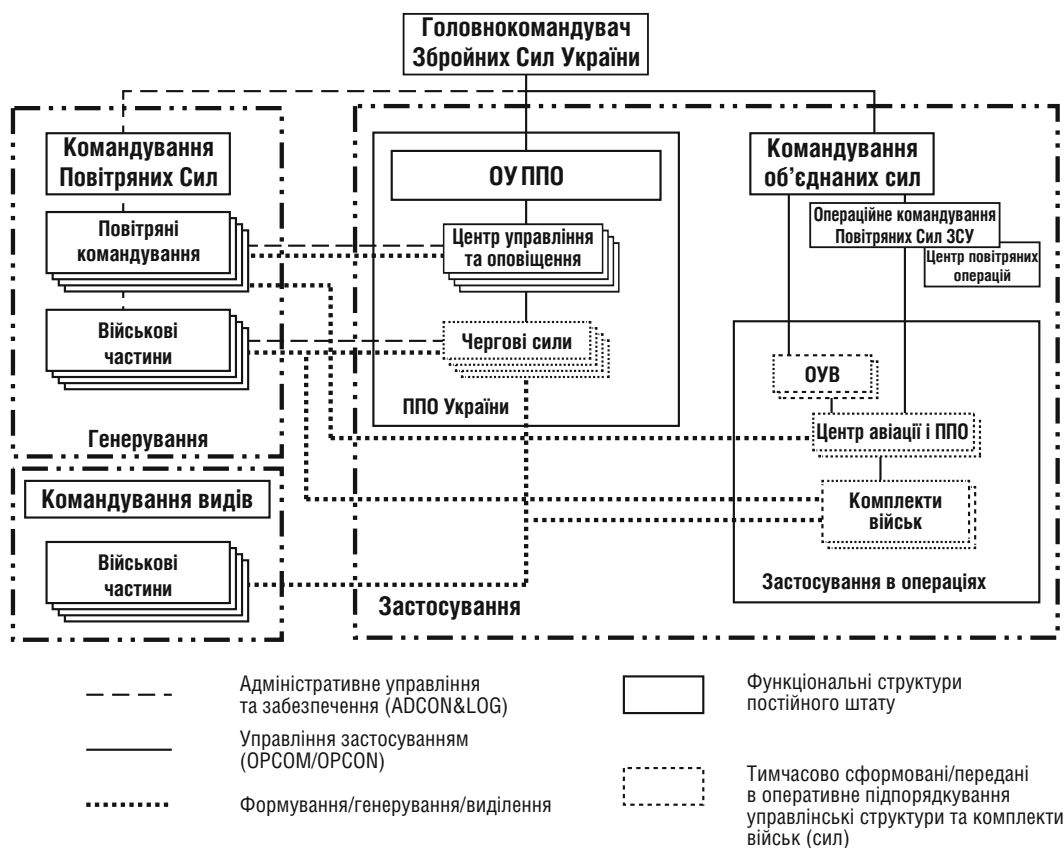

Рис. 1. Варіант організації управління силами та засобами ППО

детального Плану ППО України. Планування застосування частин і підрозділів авіації та ППО в операції слід здійснювати операційним командуванням Повітряних Сил у процесі оперативного планування операції з розробкою Плану протиповітряної оборони операції.

Таким чином, така модель організації протиповітряної оборони забезпечить:

- ефективну організацію боротьби із засобами повітряного нападу противника незалежно від структури Збройних Сил, у тому числі зосередженням зусиль для боротьби з повітряним противником усіх військ і сил у межах будь-якої військово-повітряної зони;
- узгодження дій усіх військ і сил ППО на обороні об'єктів та угруповань військ (сил), які мають найбільший пріоритет у кожен період воєнних дій;
- узгодження дій оборонних та ударних сил і засобів для дезорганізації управління засобів повітряного нападу противника, зменшення їхніх можливостей з нанесення подальших ударів;
- узгодження боротьби із засобами повітряного нападу та протидії системам, які їх забезпечують.

Отже, запропонована модель організації протиповітряної оборони потребує подальшого наукового дослідження та апробації під час проведення заходів оперативної (бойової) підготовки у військах.

Перелік літератури

1. Степанов Г. С. Погляди щодо проблемних питань застосування Повітряних Сил в протиповітряній обороні [Електронний ресурс] / Г. С. Степанов, В. В. Камінський, М. А. Павленко // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. – 2018. – № 1 (30). – С. 18–23. – Режим доступу : <http://www.hups.mil.gov.ua/periodic-app/article/18325>.
2. Ярош С. П. Аналіз ведення бойових дій, тактики застосування ЗПН і використання нових інформаційних технологій у ході воєнного конфлікту в Лівії в 2011 році [Електронний ресурс] / С. П. Ярош // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. – 2011. – № 2 (6). – С. 19–25. – Режим доступу : <http://www.hups.mil.gov.ua/periodic-app/article/219>.
3. Проблеми в управлінні протиповітряною обороною та шляхи їх розв'язання [Електронний ресурс] / В. В. Ткачов, Ю. О. Горобець, В. В. Камінський, Г. С. Степанов // Наука і оборона. – 2020. – № 3. – С. 15–19. – Режим доступу : <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2020-12-3-15-19>.
4. Степанов Г. С. Актуальні проблеми оперативного мислення Повітряних Сил в сучасних умовах [Електронний ресурс] / Г. С. Степанов, П. В. Орхівський // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. – 2019. – № 2(35). – С. 55–61. – Режим доступу : <http://www.hups.mil.gov.ua/periodic-app/article/19277>.
5. Air Force Basic Doctrine, Organization, and Command : AFDD 1 / United States. Department of the Air Force. – [Maxwell Air Force Base, Ala.] : LeMay Center for Doctrine Development, 2011. – x, 134 p.